

УДК37.015.3:796:061.2(477.85) 18/19

С. Дудицька,
викладач кафедри теоретичних основ
та методики фізичного виховання
Чернівецького національного
університету ім. Ю. Федьковича
О. Ніколайчук,
викладач кафедри теоретичних основ
та методики фізичного виховання
Чернівецького національного
університету ім. Ю. Федьковича

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО СПОРТИВНО-ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА «СОКІЛ» НА БУКОВИНІ (КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ)

***Анотація.** В статті проаналізовані напрями, форми та специфіка фізичного виховання дітей та молоді в польському гімнастично-спортивному товаристві «Сокіл» в буковинському регіоні кінця ХІХ – початку ХХ століття. Автори зробили висновок про вагомість товариства не тільки в організаційному оформленні національно-культурного руху поляків на Буковині, а й розвитку системи фізичного виховання всіх верств населення краю, зокрема дітей та молоді.*

Проаналізувавши напрями та зміст діяльності польського товариства «Сокіл», автори визначили загальні вектори: розвиток масової фізкультурно-спортивної діяльності шляхом організації і проведення тренувальної та змагальної діяльності з різних видів спорту, спортивних вечорів, прогулянок та походів, танцювальних вечорів та показових виступів; заснування гімнастичного закладу; створення умов та організація дитячого та молодіжного відпочинку і оздоровлення в умовах організованого

табору; сприяння розвитку жіночої фізичної культури і спорту; створення власної фізкультурно-спортивної бази із відповідним обладнанням та інвентарем; організація навчання та підвищення кваліфікації вчителів гімнастики та інструкторів фізичної культури. Окремою увагою товариств користувалась господарсько-трудова діяльність на власній базі та видавнича діяльність.

Ключові слова:*фізичне виховання, форми, напрями, специфіка, підготовка фахівців, заходи.*

С. Дудицкая ,

О. Николайчук

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОЛЬСКОГО СПОРТИВНО-
ГИМНАСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА «СОКОЛ» НА БУКОВИНЕ
(КОНЦА XIX - НАЧАЛА XX ВЕКА)**

Аннотация. *В статье проанализированы направления, формы и специфика физического воспитания детей и молодежи в польском спортивно-гимнастическом обществе «Сокол» в буковинском регионе конца XIX – начала XX века. Авторы сделали вывод о весомости общества не только в организационном оформлении национально-культурного движения поляков на Буковине, но и развития системы физического воспитания всех слоёв населения края, в том числе детей и молодежи.*

Проанализировав направления и содержание деятельности польского общества «Сокол», авторы определили общин векторы: развития массовой физкультурно-спортивной деятельности путем организации и проведения тренировочной и соревновательной деятельности по различным видам спорта, спортивных вечеров, прогулок и походов, танцевальных вечеров и показательных выступлений; основания гимнастического заведения; создание и организация детского и молодежного отдыха и оздоровления в условиях организованного лагеря; содействие развитию женской физической

культуры и спорта; создание собственной физкультурно-спортивной базы с соответствующим оборудованием и инвентарем; организация обучения и повышения квалификации учителей гимнастики и инструкторов физической культуры. Отдельным вниманием обществ пользовалась хозяйственно-трудовая деятельность на собственной базе и издательская деятельность.

Ключевые слова: *физическое воспитание, формы, направления, специфика, підготовка спеціалістів, мероприятия.*

S. Dudytskaya,

O. Nykolaychuk

**ACTIVITY OF POLISH SPORTIVE-GYMNASTICS COMPANY
«SOKIL» ON BUKOVINA (LATE XIX – EARLY XX CENTURY)**

Resume. *This article analyzes trends, and specific forms of physical education of children and youth in the Polish gymnastics sports community «Sokil» in the region Bukovynian late XIX - early XX century. The authors concluded that the importance of the company not only in the organizational design of the national-cultural movement of the Poles in Bukovina, but also the development of physical education of all segments of the province's population, including children and youth.*

Analyzing trends and content of the Polish Society «Sokil», the authors identified common vectors: development of mass physical culture and sports activities by organizing and conducting training and competitive activities in various sports, sports parties, walks and hikes, dance parties and a demonstration; establishment gymnastics facility; creation and organization of children's and youth recreation and health improvement in terms of organized camps; promotion of women's physical culture and sports; creating their own sports and sports facilities with the necessary equipment and inventory; organization of training and professional development of teachers and trainers Gymnastics Physical Culture.

Special attention societies enjoyed economic and employment at their own premises and publishing.

Keywords: *physical education, shapes, lines, specific, training, events.*

Постановка проблеми. Підвищення рівня залучення населення до занять фізичними вправами, зокрема дітей та молоді; урізноманітнення змісту, форм та методів фізичного виховання; зміцнення мотивації до занять фізичною культурою і спортом молодих українців визначено пріоритетами складових цієї системи – громадсько-самодіяльних організацій: товариств та об'єднань.

Сьогодні, коли суспільству необхідно віднайти ефективні способи та прийоми виховання фізично і морально здорової нації як одні з шляхів розв'язання проблем сучасності, актуальним стає вивчення досвіду тіловиховання на українських землях в різні історичні періоди. В умовах становлення самостійної української держави склалися сприятливі умови для подальшого дослідження історії регіону, і, зокрема фізичного виховання дітей та молоді у громадських товариствах. Особливий інтерес для сучасних дослідників представляє організація фізичного виховання дітей та молоді в громадських товариствах Буковини II половини XIX – початку XX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти тіловиховання у товариствах досліджуваного періоду, а саме: питання педагогічної діяльності молодіжних організацій на західноукраїнських землях XIX-XX ст. привертала увагу І. Андрухів, О. Винничука, В. Мужичка, А. Нагірняка, Р. Найди, М. Пантюка, Р. Расевич, Б. Савчука, Б. Ступарика, Б. Трофим'яка, М. Чепіль, О. Юзик, Б. Якимовича; дидактичні аспекти означеної проблеми аналізувала Т. Завгородня; вплив фізкультурно-спортивних товариств на фізичне виховання в народній школі краю розглядала Н. Гнесь, різні напрями фізичного виховання в товариствах розглядав Ю. Тумак, управління системою фізичного виховання Буковини –

О. Цибанюк.

Мета дослідження – проаналізувати діяльність громадських товариств Буковини другої половини XIX – початку XX ст. у галузі фізичного виховання дітей та молоді та виокремити ідеї задля їх творчого використання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. На товариському житті в буковинському регіоні не могла не віддзеркалюватись політична ситуація в Європі. Саме в цей період розпочали активну діяльність товариства мілітаристичного спрямування, основними засадами яких стали чітке підпорядкування, дисципліна, загальна форма. Початок нового XX ст. характерний тим, що паралельно із інтернаціональними виникають спортивні товариства на національних засадах. Український гімнастичний союз «Січ», польський «Sokol», єврейський «Маккабі», німецький «Ян» стали не тільки загонами добровільної пожежної охорони на селах, а й добре організованими осередками національного руху.

Особливістю Буковини в контексті дослідження стала діяльність дотичних за назвою, зразком статутних документів, загальних напрямів роботи, але одночасно різних – польського спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл» та гімнастичної організації «Руський Сокіл», а згодом української спілки фізкультурно-спортивного спрямування «Сокіл».

Дослідник національного життя буковинської Полонії А. Горук визначав заснування спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл» важливою подією у культурній та освітній сферах не тільки польської спільноти, а й всього краю². Діяльність організації регламентував статут, затверджений Буковинським сеймом 13 липня 1892 року¹⁷.

Головна ідея діяльності товариства визначалась наступним чином: «...Виховання духу взаємодопомоги серед членів, ослуху і карності через

² Горук А. І. Польські товариства “Огніско”, “Буковинське коло Польське”, “Сокіл” на Буковині (70-ті рр. XIX ст. – 1914 р.): нормативна база та основні напрямки діяльності/ А.І. Горук// Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 173-174. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 337-347.

¹⁷ Statut polskiego towarzystwa gimnastycznego „Sokol” w Czerniowcach. – Czerniowce: Nakładem towarzystwa, 1912. – 15 p.

проведення спортивних занять, влаштування публічних свят і заходів» [Statut]. На думку організаторів, покликання товариства – служіння справі підготовки польської громадськості до майбутньої боротьби за відновлення власної державності¹⁶. Діяльність «Сокола» розвивалася за такими провідними напрямками: організація і проведення гімнастичної і змагальної діяльності, розвиток туризму і краєзнавства. Характерно, що серед завдань товариства, окрім пропагування та розвитку фізичної культури і спорту, зокрема гімнастики, було вказано також провадження національних культурних і просвітніх «ініціатив» [там само].

На момент заснування польського товариства «Сокіл» (1892) в краї позакласні заняття фізичними вправами в шкільних гуртках проводились у 140 народних і 7 закладах середньої освіти. Саме тому не погоджуємось із думкою А. Горука, що саме від львівського «Сокола» буковинці запозичили ідею створення так званих «академічних гнізд» – осередків при вищих та середніх навчальних закладах, гімназіях, реальних школах тощо².

Від самого заснування провід польського «Сокола» основною метою своєї діяльності окреслював сприяння розвитку фізичної культури, гімнастики, туризму, різних видів спорту, культурному і естетичному розвитку польської робітничої та учнівської молоді, не забуваючи при цьому працювати на ниві піднесення культури, просвіти, здійснення добродійних ініціатив. Отже, «Сокіл» розглядав фізичне виховання не як суто тілесне вправління, а як складову загального культурного рівня молоді людини.

Крім діяльності гуртків при закладах освіти, фізичне виховання дітей та учнівської молоді в польському «Соколі» здійснювалось завдяки самостійних тренувань членів з таких видів спорту як велосипедний, фехтування, спортивні ігри, зимові види – лижний, ковзанярський та санний, хокей, бокс, туризм (мандрівництво). Традиційно в краї займались стрільбою.

¹⁶ Statut polskiego towarzystwa gimnastycznego „Sokol” w Czerniowcach. – Czerniowce: Nakładem towarzystwa, 1902. – 13 p.

² Горук А. І. Польські товариства “Огніско”, “Буковинське коло Польське”, “Сокіл” на Буковині (70-ті рр. XIX ст. – 1914 р.): нормативна база та основні напрямки діяльності/ А.І. Горук// Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 173-174. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 337-347.

Ще одною формою фізичного виховання підростаючого покоління у «Соколі» стало, наприклад, організація спортивно-масових та культурних заходів: прогулянок, танцювальних вечорів та показових виступів. Однією з таких подій стало святкування 25-річного ювілею діяльності Читальні польської у Чернівцях (травень, 1894 р.). В дводенну програму свята було включено офіційну церемонію освячення штандарту спортивно-гімнастичного товариства, показові виступи членів «Сокола» тощо. Окремо підготовлена школярами 15 хвилинна фізкультурно-танцювальна композиція дістала захоплені відгуки присутніх і чернівецької преси. Саме школярі продемонстрували “дисциплінований вихід” (комплекс шикувальних та перешикувальних вправ) із несподіваним переходом на танцювальні вправи із музичним супроводом⁵.

Особливістю таких заходів стало місце проведення урочистостей, які пройшли на спортивному майдані товариства поблизу Народного саду (сучасний парк культури і відпочинку ім. Т. Г. Шевченка). Крім того такі масові імпрези підтримувались крайовою владою, порядок проведення забезпечувала місцева державна поліція⁴.

Через три роки після заснування товариства право на членство в ньому здобули дівчата і жінки. Щоправда, фізкультурно-спортивна робота із дівчатами та жінками нічим не відрізнялась від тренувань хлопців.

Юні дівчата приймали участь у забавах та іграх поруч із хлопцями, а також у показових виступах і імпрезах як повноцінні учасники.

Отже, починаючи з перших років діяльності польське сокільство, подібно до чеського, словацького, хорватського, стало частиною культурно-просвітницького і національного руху в Австро-Угорській монархії.

Новий етап діяльності полонійного «Сокола» розпочався з виділенням місця для власного спортивного майданчика. Досить швидко тут почали

⁵ ДАЧО. – Ф. 3. – Краевое управление Буковины. – Оп. 1. – ед. хр. 12970. – Отчет польской приватной гимназии г. Черновцы за 1911-1912 учебный год. – 1913. – 6 л.

⁴ ДАЧО. – Ф. 3. – Краевое управление Буковины. – Оп. 1. – ед. хр. 10962. – Переписка с Черновицкой дирекцией полиции про празднование Черновицкими польскими обществами „Сокул”, „Коло польське” і др. 500-ей годовщині Грюнвальдской битвы. – 1910. – 4 л.

організовувати ігри та забави як для юних, так і дорослих членів товариства. Спочатку вони були спонтанними і не систематичними, згодом ігрові розваги і тренування стали дедалі організованими. Про певний розклад занять мова не йшла, проте вивчення архівних документів дозволяє стверджувати про заборону проводу товариства призначати заняття і тренування для школярів під час уроків і в вечірній час. Активісти і інструктори “Соколу” намагались коректувати час занять, кількість гравців, що одночасно знаходились на майданчику, визначали вид спорту, яким займались або гру, в яку грали, контролювали дисципліну та взаємну повагу тощо².

Це свідчило про створення умов дорослими для дотримання учнями денного розпорядку із врахуванням фізіологічних вікових потреб, виховання своєчасного та належного виконання встановлених правил та прийнятих норм.

Необхідно зазначити, що статут не визначав покарань за певні дисциплінарні порушення, проте серед учасників тренувань і забав на товариському спортивному майданчику існувала чітка дисципліна: розпорядження інструктора виконувались негайно, заборонялись бійки, нецензурна лайка. Збереглося свідчення учня державної гімназії члена товариства Юзефа Калінського, про те, що його товариша по футбольній команді відсторонили від тренувань на цілий місяць за те, що він плюнув на майданчик¹². Тобто культурна поведінка, взаємоповага і чітка дисципліна культивувались у фізкультурно-спортивних товариствах.

Неодноразово на зборах товариства піднімалось питання про покращення санітарно-гігієнічних умов для занять фізичним вихованням,

²Горук А.І. Польські товариства “Огніско”, “Буковинське коло Польське”, “Сокіл” на Буковині (70-ті рр.ХІХ ст. – 1914 р.): нормативна база та основні напрямки діяльності/ А.І. Горук// Науковий вісник Чернівецького університету:Збірник наукових праць. – Вип. 173-174. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 337-347.

¹²Sprawozdanie wydziału polskiego towarzystwa gimnastycznego „Sokol” w Czerniowcach. Od dnia założenia tow. Po 1894. Czerniowce: Nakładem towarzystwa, 1895. – 21 s.

проте проект з побудови роздягалень і туалетних приміщень не було реалізовано із-за початку військових дій¹⁴.

На спортивному майданчику товариства “Сокіл” проводились широкий спектр форм спортивно-масової роботи, а саме: заняття, змагання, спортивно-масові паради і розваги. Такі показники як значна кількість дітей, молоді та дорослих, що займались там, відповідність цієї споруди тогочасним вимогам до спортивних об’єктів, дозволяють назвати цей майданчик своєрідним спортивним центром. Протягом літніх місяців тут функціонував своєрідний оздоровчо-виховний дитячий табір. Розпочавши свою діяльність спонтанно, через короткий час заклад стає одним із найпопулярнішим серед чернівчан та їх сімей місцем «плідного проведення часу»¹⁴. Практично з заснування тут проводилась ранкова гімнастика, яка з часом збирала більше 100 учасників. Для загартувальних процедур у великих ємкостях заготовлювалась вода, щоправда, пізніше використовувався метод «мокрого рушника». Для підлітків проводились заняття з гімнастики та різноманітних видів спорту, для малечі – ігри і забави. У післяобідній час відвідувачі табору приймали сонячні ванни, відпочивали і оздоровлювались. Своєрідний розпорядок дня передбачав проведення командних ігор серед дорослих у вечірній час. Вихователями та інструкторами в цьому таборі виступали члени товариства, проте потрапити у цей своєрідний педагогічний колектив міг не кожний, це було престижно. Переваги надавались працівникам закладів освіти, діючим спортсменам¹⁸.

Отже, одним із провідних напрямів зацікавлення і діяльності польського спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл» на початку ХХ століття стало створення умов та організація дитячого та молодіжного відпочинку і оздоровлення в умовах організованого табору. Наряду із

¹⁴Sprawozdanie wydziału polskiego towarzystwa gimnastycznego „Sokol” w Czerniowcach za rok 1912. – Czerniowce: Nakładem towarzystwa, 1913. – 20 s.

¹⁴Sprawozdanie wydziału polskiego towarzystwa gimnastycznego „Sokol” w Czerniowcach za rok 1912. – Czerniowce: Nakładem towarzystwa, 1913. – 20 s.

¹⁸Szczerbinski M. Zarys działalności sokolstwa polskiego na obczyźnie w latach 1887-1918. – Katowice: Wydaw. AWF, 1982. – 215 s.

заняттями гімнастикою, спортивними і народними іграми в таборі проводились лекції, читання, концерти тощо.

Цілеспрямована діяльність «Сокола» протягом першого десятиріччя ХХ століття відрізнялось потужними спробами активістів товариства організувати філії в буковинській провінції. Завдяки старанням В. Вейделека, В. Коритинського, В. Межвінського, А. Мендрака, Б. Мокранського, В. Солтинського, Г. Цукератакі осередки, так звані «гнізда», були засновані в буковинських містечках Садгорі, Вижниці, Заставні, Качиці тощо¹³. Особливою активністю у впровадженні спортивних, культурних, просвітніх ініціатив відрізнялась спілка містечка Качика, заснована у 1907 р.⁶. Не зважаючи на те, що польське населення селищ Новий Солонець, Плеше і Поляна Мікулі та містечка Качика (Південна Буковина, територія сучасної Румунії) проживало на теренах Буковини автаркічними громадами, свідомо уникало впливу інших культур, зберігало власні традиції і звичаї та розвивало їх, фізичне виховання підростаючого покоління цього регіону здійснювалось осередками товариства «Сокол». Рівень довіри населення до власної тіловиховної організації виражався у кількості дітей та підлітків, учнівської та робітничої молоді, що були охоплені спортивно-масовою роботою – 112 осіб¹¹.

Дотично, хоча й з меншим розмахом, розвивалися польські ініціативи у повітовому місті Вижниці, де на початку ХХ ст. мешкали 222 особи польської національності¹⁹. Поруч з товариством братньої допомоги і читальні польської, і тут функціонувало гніздо спортивного товариства «Сокіл»⁸. Кліматичні особливості і географічне розташування повіту сприяли

¹³Sprawozdanie wydziału polskiego towarzystwa gimnastycznego „Sokol” w Czerniowcach za rok 1909. – Czerniowce: Nakładem towarzystwa, 1910. – 36 s.

⁶ДАЧО. – Ф. 3. – Краевое управление Буковины. – Оп. 1. – ед. хр. 24017. – Переписка с Гурагуморской уездной управой про создание общества учеников гимназии польской национальности и про утверждения устава. Устав. – 1906-1907. – 13 л.

¹¹Reportaze z prowincji // Gazeta polska.–Czerniowce, 1908. – 30.07. – S.3.

¹⁹Zukowski O. Bukowina pod względem topograficznym, statystycznym i historycznym ze szczególnym uwzględnieniem żywiołu polskiego / Zukowski O. M. – Czerniowce-Lwow, 1914. – 145 s.

⁸Biedrzycki E. Historia polaków na Bukwinie / Biedrzycki E. – Krakow: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1973. – 261 s.

розвитку зимових видів спорту: лижного, санного і зимового туризму. Зимові походи юних вижницьких соколів, досвід їх організації, фінансування і їх проведення привернули увагу активістів товариства з столиці краю. В лютому 1908 року при народній школі м. Вижниця була проведена неофіційна конференція, темою якої стало узагальнення досвіду організації зимового мандрівництва¹⁰.

Поряд із національно-культурними і просвітніми ініціативами (читальнями, касами взаємодопомоги тощо) в повітах герцогства Буковина – Кіцманському, Заставнівському, Сторожинецькому (загальна кількість польського населення в 1910 році селищ Банилів, Давидени, Стара Гута, Панка, Петрівці-над-Серетом, Жадова складала 2173 особи) товариство зусиллями представників інтелігенції і чиновництва, ремісників, найманих робітників і селян для власних дітей та молоді під патронатом «Сокола» було організовано заняття іграми протягом теплої пори року⁷. Вибір ігор пояснювався елементарними умовами для проведення: велика кількість учасників, зацікавленість самих учнів, мінімально облаштовані ігрові майданчики тощо. Для цього використовувались майданчики закладів освіти, адже саме біля школи було легше всього організовувати школярів⁸. Один із активістів товариського руху В. Прус-Межвінський визначав діяльність польського фізкультурно-спортивного товариства «подарунком, зробленим власноруч» дітям¹.

Дорослі члени «Сокола» розуміючи потребу систематичного фізичного виховання дітей та молоді, не забували про проблему «вільного часу» та його наслідки: тютюнопаління, вживання алкоголю, бійки тощо. Саме ігри стали засобом заповнення цього вільного часу, зацікавлювали командним духом,

¹⁰Reportaze z prowincji // Gazeta polska.–Czerniowce, 1908. – 20.02. – S.3.

⁷Добжанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / О. Добжанський. – Чернівці: Золоті літаври, 1999. – 574 с.

⁸Biedrzycki E. Historia polakowna Bukowinie / Biedrzycki E. – Krakow: Nakladem Uniwersytetu Jagiellonskiego, 1973. – 261 s.

¹Горук А.І. Польські національно-культурні товариства на Буковині у другій половині XIX ст. – 1914 р. і 1989-2003 рр.: порівняльний аналіз концептуальних засад діяльності / А.І. Горук // Політологічні та соціологічні студії: Збірник наукових праць. – Т. III. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 408-418.

правилами, боротьбою на майданчику, розвивали товаристкість і наполегливість.

Різноманітність форм діяльності товариства, широка мережа філій та спілок товариства, активна позиція «Сокола» у визначенні обов'язковості фізичного виховання як хлопців так і дівчат, дозволили зробити висновок про вагомість товариства не тільки в організаційному оформленні національно-культурного руху поляків на Буковині другої половини XIX ст. – 1914 р., а й розвитку системи фізичного виховання всіх верств населення краю, зокрема дітей та молоді.

Висновок. Отже, узагальнюючи напрями та зміст діяльності громадських товариств краю можна визначити такі загальні вектори: розвиток масової фізкультурно-спортивної діяльності шляхом організації і проведення тренувальної та змагальної діяльності з різних видів спорту, спортивних вечорів, прогулянок та походів, танцювальних вечорів та показових виступів; заснування гімнастичного закладу; створення умов та організація дитячого та молодіжного відпочинку і оздоровлення в умовах організованого табору; сприяння розвитку жіночої фізичної культури і спорту; створення власної фізкультурно-спортивної бази із відповідним обладнанням та інвентарем; організація навчання та підвищення кваліфікації вчителів гімнастики та інструкторів фізичної культури. Окремою увагою товариств користувалась господарсько-трудова діяльність на власній базі та видавнича діяльність.

В діяльності фізкультурно-спортивних товариств Буковини прослідковується принцип регіоналізму: врахування національних, економічних та інших особливостей притаманних досліджуваному регіону.